

A RAJZESZKÖZÖK SZEREPE A RAJZTANÍTÁSBAN

A harmincas évek közepén a monori polgári fiú- és leányiskolában tanítottam a rajzot. Egy látogatás során a szakfelügyelőm felhívta figyelmemet az ún. »élményrajzokra«, amelyekkel több helyen kísérleteztek a pestvidéki tankerület polgári iskoláiban. (Rajzi tantervünk foglalkozott ugyan az »emlékezet utáni« és az »elképzelés utáni« rajzolással, de inkább tárgyi jellegű feladatokra, mint események élményszerű rajzolására szorítkozott.) A szakfelügyelő szerint ezeknek a kísérleteknek az volt a célja, hogy a tanulókat tanítsuk meg — a természeti és figurális formák felhasználásával — a képalakításra, komponálásra.

En is elhatároztam, hogy kísérletezni fogok ezekkel a tematikus feladatokkal, de már az első próbálkozásaim alkalmával meggyőződtem arról, hogy két nagy akadállyal kell megküzdeni. Az első akadály az volt, hogy a tanulók rendkívül féltek a figurális ábrázolástól. Azonban ez a félelem nem azt jelentette, hogy a valóságsemléletük szegényes lenne, hanem inkább azt, hogy meglehetősen gazdag, de viszont mind a leány-, mind a fiútanulók képtelenek voltak arra, hogy emlékképeiket rajzban kifejezzék, vagyis ábrázolják. Ügyetlen vonalrajzaikat elsősorban ők maguk vetették el, mert igen messze állottak azoktól a képektől, amelyek bennük az emberekről, állatokról, vagy természeti jelenségekről kirajzolódtak. Második akadály az volt, hogy tanítványaim csak a legnagyobb nehézségek árán — vagy még úgy sem — voltak képesek arra, hogy rajzlapjukat összefüggő, egységes kompozícióval töltsék ki. Ház, fa, nap voltak a főmotívumok, amelyek aránytalanul kicsi, vagy szokatlanul nagy méretekben jelentek meg rajzlapjaikon, ahol például az ember csak másodrangú szerepet játszott. Amikor nagyméretű figurák rajzolására figyelmeztettem tanítványaimat, megrajzolták az aránytalan emberalakot, sőt sok részletformával gazdagították és mégsem voltak vele megelégedve, mert bennük már egy egységesebb kép alakult ki az emberről. És mégsem voltak ezek a képek egyensúlytalanok, csak sablonná merevedett formák, amelyek között nem funkcionálnak az ízületek. Olyanok voltak, mint az angolköros gyerekek.

En pedig még csak »olajat öntöttem a tűzre«, amikor a táblára pár gyors és széles húzással négy kompozíciót dobtam fel, amit pár perces szemléltetés után gondosan letörültem, nehogy a gyerekek lemásolják. A gyerekek pedig meg se moccantak. Megcsodálták tanáruk ügyességét, de eszükbe se jutott másolni, még a csalafintábbaknak sem volt hozzá

kedve. Ezt a passzív magatartást különösnek találtam és ekkor pillantottam meg — pedig nem először láttam — tanítványaim kezében a tűhegyes ceruzát és az előttük fekvő negyedíves hatalmas rajzlapot. Innen hirtelen rátekintettem a kezemben tartott vastag krétára, amelynek nemcsak a hegyét, de sokszor a lapját is használtam rajzolás közben. Ezért dobtam föl oly könnyedén azokat a széles foltokat, melyek pillanatok alatt kompozícióvá tömörültek a kb. félív nagyságú táblamezőn. Elszégyelltem magamat, mert olyan voltam, mint az a legény, aki jól fel van fegyverezve és olyan legénnyel kötekedik, akinek nincs fegyvere. Elgondolkozva kitekintettem az ablakon. Hideg őszi nap volt. Az ablakok párás felületén akadt meg a szemem, és egy hirtelen ötlettől indítva, megkérdeztem a fiúkat: »Szoktatok-e a párás ablakra rajzolni?« Mind a 34 fiú jelentkezett. A rajzterem három ablakához két-két fiút állítottam és az üveglap alsó felére megrajzoltattam az óra témáját: »Gyümölcszedés.« — Percek alatt hat kitűnő foltrajz készült el, amelyen az egyéni élmény közvetlensége erőteljesen, tömören megfogalmazott kompozícióban jelent meg. Nyoma sem volt az apró figuráknak, amelyek súlytalanul lézengtek az ötnegyedrészben üres rajzlapon, ellenben a hat ablakszárnyon megjelent alakok, bár csak foltszerűen voltak jelezve, mégis pontosan kifejezték azt a szerepet, amit a képen játszaniok kellett. Nem kis meglepetést szerzett annak a ténynek a felismerése, hogy egy 12—13 éves gyerek már igen sokat megfigyel az embernek, mint jelenségnek a tömegéről, arányairól, mozgásáról. Komponálásukra jellemző volt, hogy a természeti és mesterséges formák tömör egységének kiemelt motívuma az ember volt. De nem lehetett sokáig elmélkedni, mert lázban égett az egész osztály. Mind rajzolni akart. Még a felső ablaktáblákra is akadt jelentkező. Persze, ez az »új rajzlap« csak szemléltetésre volt alkalmas és ezért más megoldást kerestem. Úgy határoztam, hogy a gyerekek indigókék vízfestékkel fessenek. Jól oldják fel sok vízben a festéket és ecsettel tegyék fel a foltokat a rajzlapra. Sajnos, ennek a rajzolási módnak már nem volt olyan sikere, mint a párás ablaknak, mert a gyerekek nagyrésze attól tartott — (ebben igazuk is volt) —, hogy a vízfesték olyan nyomot hagy maga után, amin nehéz lesz majd változtatni. Az ecsetet sem tekintették olyan megbízható eszköznek, mint a mutatóujjukat. Már akkor jól láttam, hogy a vízfesték éppen olyan nehéz technika a 10—14 éves gyerek számára, mint a ceruza, sőt annál még nehezebb. Éppen ezért a következő órától kezdve szénrel, majd később színes krétával rajzoltattam.

Fiatal voltam és tapasztalatlan. Az élet messze sodort Monorról. Más iskolatípushoz kerültem, más beosztásban. Új problémák kötötték le figyelmemet, s így ezekről a rajzmódszertani kísérleteimről is elfeledkeztem.

A felszabadulás után ismét polgári iskolához kerültem, amit később általános iskolává szerveztünk át. Így ismét előtérbe kerültek a régi rajzi problémák. 1946-ban olyan rajzi tanterv született, aminek célkitűzései és módszerei annyira kihozták a sodromból, hogy egy időre félretettem az iskolavezetés ezernyi gondját és egy hosszabb lélegzetű bírál-

latot írtam. Ez az irat sose jelent meg a sajtóban. Annyi hasznom azért volt belőle, hogy amikor a 46-os tanterv megbukott, az oktatási osztályon és egyéb rajzoktatási berkekben emlegették. Ma már ez a cikk idejét múlta, de akkor az egyre sokasodó »gyermekrajzkiállítások« és »ösztönrajzok« mámorában ünneprontó lehetett. Ez a tanterv kétségtelenül súlyos terhektől szabadította meg a rajzoló gyermeket, amikor a hírhedt porosz tanterv hagyatékait, a sematizmust, a rabszolgamunkákat, a kézügyesítő gyakorlatokat, a tűhegyes ceruzákat és a felületfestés lélekölő unalmát száműzte. De viszont súlyos hibát követett el ez a tanterv azzal, hogy a pedagógust elrángigálta a gyermek mellől. Ennek a tantervnek nagy mulasztása az is, hogy esztétikai és pedagógiai fejlődést ígért és mégsem adott a gyerekeknek olyan módszert és eszközt, amely képessé teszi a gyereket a reális valóság szemléletre és helyes ábrázolásra. Az 1950-es tanterv sem hozta meg a gyermek ábrázoló-képességeinek teljes felszabadítását és csak az 1954-es tanterv foglalkozott először a szocialista rajzoktatás célkitűzésének, munkakereteinek, kifejezési formáinak pontosabb meghatározásával. Sajnos, ebből a tervezetből is kimaradt a régi és az új rajzeszközök helyének, módszeres tulajdonságainak pontos meghatározása. Különösen az általános iskola alsó tagozatában a rajzeszközök szerepét, technikáját és a rajzi ábrázolásban mindig rendkívül fontos szerepét nem érintették sem az 54-es tanterv, sem az azóta megjelent kiegészítő rendelkezések.

Újból hozzáfogtam a rajzeszközökkel való kísérletezéshez. Pécsen igen hasznos munkatársra találtam Gimesi József főisk. gyak. ált. isk. rajztanár személyében, aki különösen az új rajzeszközök házi előállítása terén ért el kitűnő eredményeket. Ebből az időből való egy kombinált rajztábla is, amire később az Orsz. Találmányi Hivataltól szabadalmat kaptam. Annak bizonyítására, hogy a korszerű rajzeszközök kora még csak most fog beköszönten, mert szerepük fontossága a modern rajztanításban elvitathatatlan, itt ismertetem találmányom szabadalmi leírásának egy részletét. A leírás 143 331. sz. alatt, 1956. okt. hó 1-én jelent meg az O. T. H. kiadásában.

»A találmány rajztábla, mely mind a szabadkézi, mind a mértani rajzoláshoz, annak tanításához, valamint képzőművészeti (grafikai, festészeti), iparművészeti munkák elkészítéséhez használható. Segédeszköz a kezdő rajzoló tanításánál. Két összecuskható fakeretből és egy alaplapot képező, hullámos felületű lapból áll. A rajzlapot e kettős keret közé kell helyezni, a kereteket összecusgni és a hullámos alapra helyezett rajzlapon rajzolni, vagy festeni. Ha a rajzoló erősen rányomja a ceruzát a papírra, az beszakad. Így a „hullám-rajztábla” rászoktatja a rajzolókat a halvány, érzékeny vázolásra. A rajzlap fölé emelkedő keret megakadályozza a kéz megtámasztását, s mindössze a kisujj könnyű érintését engedi meg; ezáltal könnyed kéztartásra szoktatja a kezdő rajzolókat. A hullám-rajztáblára lehet erőteljes vonalakkal is rajzolni, ha több rajzlapot helyezünk egymás alá, vagy a hullámos alapot megfordítjuk és a tulsó sima oldalt használjuk alapul. Az utóbbi esetben, ha a keretet szétnyitjuk, mértani rajzoláshoz is használható a rajztábla. A „hullám-rajztábla” jelentős anyagi megtakarítást jelent az eddig használt rajztáblákkal szemben. A használatban lévő rajztáblák puhafa anyagát 50 százalékkal, keményfa anyagát 100 százalékkal takarítja meg a „hullám-rajztábla”. A hullámos alap fémről, bakelit, vagy más módon merevíthető anyagból — legolcsóbban — új vagy használt hullámpapírból készülhet, s így jelentékeny anyag-többletet nem jelent. Ellenben a kettős keret a rajzszeget és a ragasztószalagot

feleslegessé teszi, s mivel belsejében több rajzlap tárolható, megtakarítja a rajzlaptartót is. A „hullám-rajztábla” sokkal könnyebb és kisebb méretű, mint a használatban lévő táblák. A felső keret „képkeresőnek” is használható és egyben a rajz bekeretezését is szolgálja anélkül, hogy vonalzóra vagy körzőre lenne szükség. Jelentős időmegtakarítást jelent a régi rajztáblákkal szemben az a tulajdonsága, hogy kiküszöböli a rajzlapnak fejesvonalzó segítségével való beállítását, elrendezését és hosszas eljárás helyét a keretek összezárásával pillanatok alatt rögzíteni lehet a rajzlapot. A „hullám-rajztábla” elkészítése olyan egyszerű, hogy — különösen hullámpapír alappal — bármely vidéki iskola ügyesebb tanulói is el tudnák készíteni.

A leírásban szereplő könnyű kéztartás csak arra való, hogy lendületes és érzékeny vonalkultúra kifejlesztését technikai szempontból is elősegítsük. A hullámos felületű alapot csak az a gyerek használja, aki nem tud leszokni a rajzlap véséséről, a drótos vonalról, vagy arról, hogy a rajzlapnak féltessel nekidüljön. Ezekről a rossz szokásokról a »hullám-rajztábla« leszoktatja a tanulót és ezzel a rajzpedagógusok életét hosszabbítja meg. Kísérleteim meggyőztek arról, hogy az alább ismertetett rajzi eszközök és módszeres használatuk már az alsó tagozatban megoldják ezeket a manuális nehézségeket is. Ebben az esetben a »hullám-rajztábla« hullám alapja rajzi szempontból feleslegessé válik, de a vízzel hígítható festéknél nem, mert gyorsan száradó alapot alkot, míg ha lassú száradásra van szükség, úgy a síma oldala jelent hathatós segítséget.

Most pedig rátérek azokra az újabban végzett rajzmódszertani kísérleteimre, amelyekben döntő szerepe van a rajzeszköznek.

1956—57. tanév második felében az egri pedagógiai főiskola gyakorlatános iskolájának II. osztályában tanítottam rajzot, heti egy órában. Rajzeszköz a szén és a kréta volt. Minden tanuló 8 darab színes, puha krétát, 1 darab fehér krétát és egy vastag szénrudacskát kapott. Törlőeszköz a kenyérbélből készült ún. »horgász-gyurma« volt. Ezenkívül minden gyerek a már meglévő rajzfüzetét és a házi füzetet használta tovább.

Az első óra anyaga: »Egy fűcsomó a réten« c. feladat.

Nevelési cél: Bevezetés a dialektikus szemléletbe.

Szaktárgyi cél: Egyensúlykeresés, súlypontképzés, a rajzeszköz megismerése.

Kivittem a gyerekeket az iskola előtti gyepes térségre. A gyep-szőnyegen egy fűcsomóra hívtam fel a figyelmüket. Közösén megállapítottuk, hogy a fűcsomó sok zöld színű, hosszú, keskeny fűszálból áll. A föld alatt vannak a gyökerek, amik a földet maguk fölött fölemelték és így egy kis dombocska keletkezett. Ezen a dombocskán sűrűn nőttek ki a fűszálak és lazán elhajoltak különböző irányba. Azt is megfigyeltettem a gyerekekkel, hogy ha a szemüket egy fűcsomóra szegezik, csak azt az egy csomót látják élesen, míg a többi csomót csak egybefolyó nagy zöldszínű tömegnek. Ez után a megbeszélés után, egy fűcsomót ásóval kiemeltünk a földből és visszatértünk a terembe. A gyerekek elővették a rajzfüzetét és a zöld színű krétát. Előbb a gyep tömegét ábrázolták. Megmutattam a gyerekeknek, hogyan kell a zöld kréta oldalával egyenletesen bevonni a rajzlapot, majd pedig egy kis papírszelet-

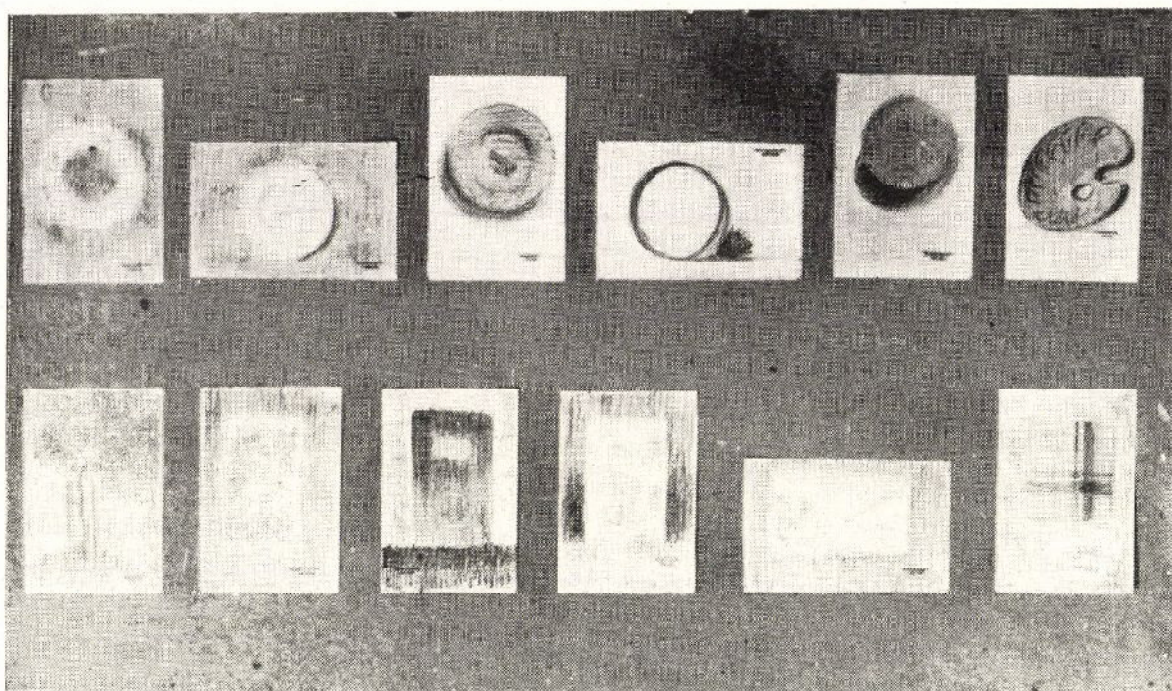
kével miképpen lehet még egyenletesebbé tenni az alapot. Ez volt a gypszoanyag. Utána megbeszéltük, hogy a rajzlapon hová helyezték a fűcsomó rajzát. Felhívtam a gyerekek figyelmét a festőművész bácsikra, akik rajzaikat, festményeiket alá szokták írni és nem egyszer nagy gonddal választják ki az aláírás helyét. Így a gyerekek is arra törekedtek, hogy a fűcsomó és az aláírás egyensúlyba kerüljön a rajzlapon. Megindult a munka és az a gyerek, aki nem emlékezett pontosan a fűcsomó formájára és szerkezeti összefüggéseire, a földre helyezett fűcsomón tanulmányozhatta.

Ha most a gyerekekkel szemben támasztott követelményeket vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy képeseknek bizonyultak arra, hogy a rajzi témát sokoldalúan megvizsgálják. A főtémát önmagában és környezetével együtt jelenségében, formájában és szerkezetében egyaránt megismerték és reálisan ábrázolták. Képesekké váltak arra, hogy két képalakító tényezőt úgy helyezzenek el, hogy azok egyensúlyban legyenek. Megtanulták, hogyan lehet a rajzeszközt célszerűen és sokoldalúan használni és a kifejezés szolgálatába állítani.

Tanmenetemet úgy állítottam össze, hogy a tanulók látáskultúrájának fokozatos kiművelése érzékeny, de gátlástalan ábrázolási készség kialakításával párosuljon. A tanmenetemből két, módszertani szempontból jellegzetes sorozatot ragadtam ki abból a célból, hogy bemutassam az egyes feladatok forma, tér, tónus, szín és kompozíció szempontjából milyen kapcsolatban állanak egymással és a rajzeszközökkel.

Tanmenetemben (lásd I. kép) a felső sor feladatai *formai* szempontból a kör és az ellipszis rajzolásával, az alsó sor pedig a párhuzamos és egymásra merőleges egyenesek, valamint a ferde egyenesek és velük határolt síkjellegű, lapos testek rajzolásával foglalkozik. Itt alkalom nyílik arra, hogy a gyerek megismerje a kör, az ellipszis, a téglalap, a négyzet és a háromszög rajzi formáit. A feladatsorok a szabályos formákhoz hasonló és rajzilag könnyebben visszaadható szabad formákból indulnak ki és a nehezebb mértani jellegű formák felé haladnak. A tanmenet a foltszerűen ábrázolható tömör formákból indul ki, de a vonalas jellegű formáknak is biztosít helyet. Az első feladat: »Alumínium dróttekercs« még csak a kerek, vagy körszerű foltképzést, míg a második és harmadik feladat »Fehér tányér« és »Piros fedő« már a szabályos körlap ábrázolását tűzte ki célul. A negyedik feladat »Kéménysöprű« az eddigi széles, tömör formák után vonalas és áttört jellegű formájával azért került a negyedik helyre, mert elsőrendű technikai követelmény, hogy a *foltszerű ábrázolásnak kell megelőznie a vonalast*. Ismét két széles, lapos forma következik: »Tányérsapka« és »Paletta«. Az ötödik feladat köralakú tányérsapka, melynek a szemellenzője ívelő forma. Az egész sapka egy ellipszisbe zárható forma, s így átmenet a kör és az ellipszis között. A hatodik feladat már határozottan elliptikus forma. Az alsó sor szabad formával, természeti formával kezdődik, amiben azonban mesterséges formák és szabályos jellegű formák is szerepelnek. (Két karó függőleges helyzetben.) Ennek a feladatnak képalakítási igényén kívül az a szerepe is fennáll, hogy a függőleges és a vízszintes egyenesek rajzolását bevezesse. 7. feladat:

I. kép

Részlet az új rajzeszközök kísérleti tanmenetéből.

»Facsemete«. A következő feladat a 3-ik: »Szöttes törülköző«. Itt sem beszélhetünk még pontosan megrajzolt párhuzamos egyenesekről, — (már azért sem, mert ezen a rajzon nincsenek vonalak) —, hanem a téglalaphoz közel álló egységes foltról, amelynek finom belső ritmusa is van, mint a palettának volt. (Itt jegyzem meg, hogy egyik ritmus sem öncélú, hanem hozzásimul a befoglalóforma tömegéhez, azt aláhúzza és ugyanakkor artisztikusabbá is teszi.) A következő két feladat már pontos téglalap ábrázolását írja elő. Két különböző színű papirosba bekötött osztálynapló a következő két feladat. Itt három különböző méretű téglalapnak a foltszerű ábrázolásáról van szó. A két feladat között csak tónusbeli különbség van. Formai szempontból azért ismétlődik — mint fent a tányérnál és a fedőnél láttuk —, mert a nehezebb rajzi problémák begyakorlására gondoltunk. A 11-ik feladat »Levélborték« a téglalap osztásával foglalkoztatja a tanulókat, mégpedig ferde irányú osztással. Ez a kissé spekulatív természetű osztás arra alkalmas, hogy a tanulót megismertesse a különböző irányú ferde egyenesekkel és különböző háromszögekkel, amelyekre a későbbi feladatok — pl. úttörő nyakkendő, vagy úttörő zászló stb. — rajzolásánál hivatkozhatunk. A legutolsó feladat ebben a tanmenetrészben »A csíkos szélű zsebkendő«. A csíkokra nem formai, hanem elsősorban technikai szempontból van szükség, de erre majd a rajzeszközök és technikák ismertetése során fogunk kitérni. Persze, a csíkozás technikai szerepén kívül formaszépséget, díszítő ritmust is nyújt.

Az első három, az ötödik és a hatodik feladaton a testességet

az önárnyék és a vetett-árnyék fejezi ki. A falnak támasztott kéménysöprű vetett-árnyéka és a fal közti távolság már némi teret éreztet, míg a facsemete erőteljesebb foltja és a háttér elmosódott ábrázolása tónustávlatot hozott létre. Megfelelő beállítás és főleg kedvező világítási körülmények között a 9. feladat, az állványra helyezett osztálynapló finomabb tónusértékei is térszerű hatást keltenek.

A tanmenet *tónusproblémáit* a forma és a térproblémák ismertetése során már nagyrészt kimerítettem. Itt még csak annyit szeretnék megemlíteni, hogy a szürke tónusokon kívül, egy-egy színnek legalább két-két tónusfokozata is szerepelt a feladatok között. (Pl. piros fedő és zöld fal, tányérsapka világosbarna falának két-két tónusa.)

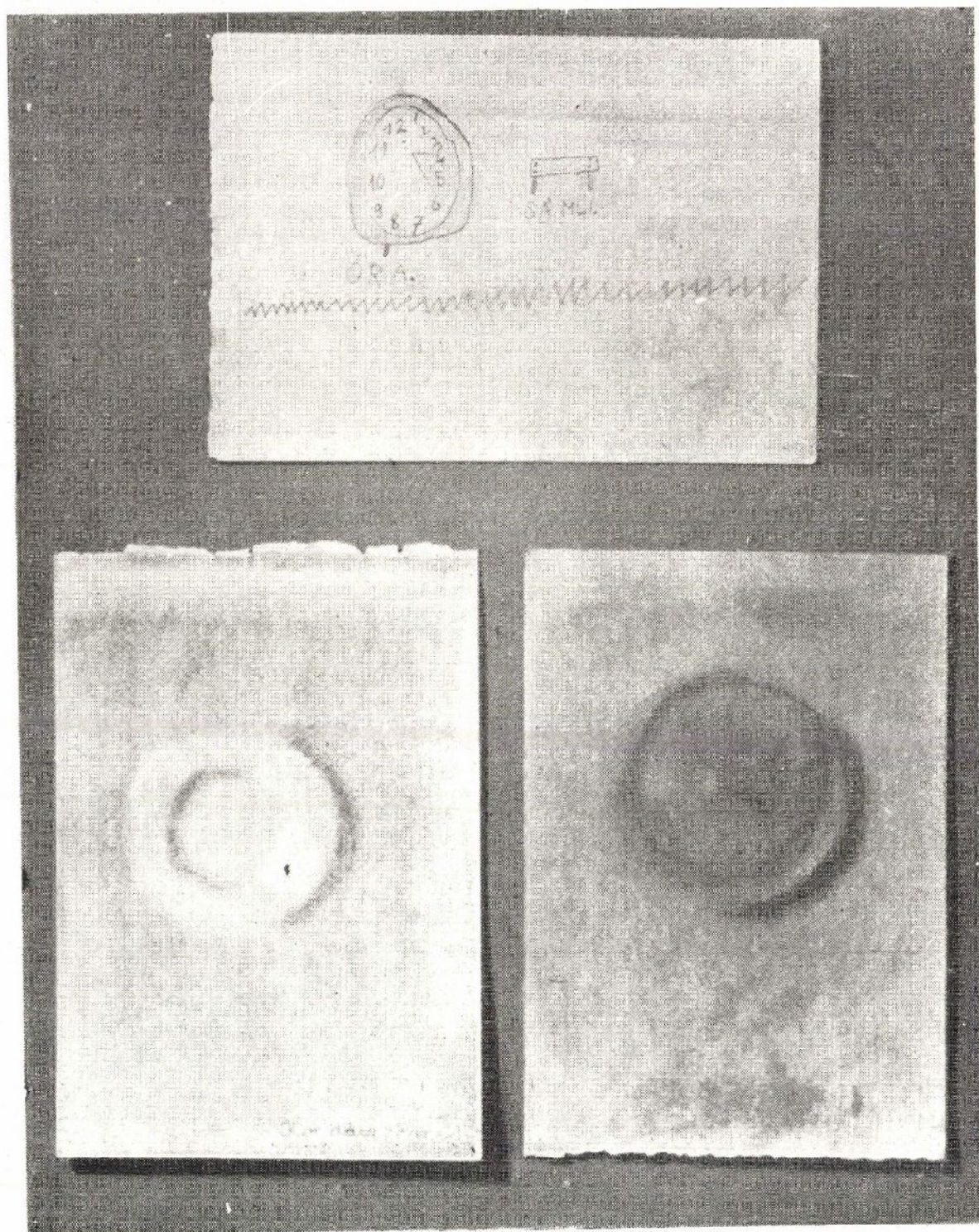
Megemlíthetem még a tanmenet *színproblémáit* is, mely szerint a nyolc szín felismerése volt a követelmény. Nagy gondom volt arra, hogy a feladatok színei pontosan megfeleljenek a gyerek által ismert színeknek és a színes krétával visszaadhatók legyenek. Ez nagyon fontos, mert ha a gyerek a tárgy és a háttér színét nem tudja visszaadni, elkedvetlenedik és a többi színes feladatot felületesen fogja elkészíteni. Más a helyzet, ha a jelenség színeiről van szó, pl. a facsemete esetében. Itt a tanárnak már a helyszínen ki kell térnie a színjelenségre és a szín egyszerű felfogására. Ezt a magyarázatot bemutatás is kövesse a tanár részéről.

A tanmenet *kompozicionális* feladatul egy-egy tárgy rajzának, vagy egy tömegben összefogható jelenségnek (facsemete) a rajzlapon való elhelyezésére törekszik. A kompozíciós tényezők közé számít a vetett árnyék és az aláírás foltja is. Álló, vagy fekvő helyzetű rajzlapon előbb a szimmetrikus, majd az asszimmetrikus elrendezés eseteire tért ki a tanmenet.

A tanmenetben minden feladat megoldásában biztos támaszt nyújtott a *rajzeszköz* és annak módszeres alkalmazása: a *technika*. Talán helyesebb, ha ennek a kis írásnak a tulajdonképpeni témáját nem a tanmenettel kapcsolatban, hanem a tanulórajzok ismertetésével kapcsolatban tárgyalom. Ez így érdekesebb lesz, mert az új rajzeszközökkel készült feladatokat fogom ismertetni és utána párhuzamot fogok vonni az új és a régi eszközökkel készült rajzok között. Még csak annyit szeretnék tájékoztatásul közölni, hogy az első félévi rajzeszköz a ceruza és a színes ceruza, a kísérleti félévben pedig a szén és a színes kréta volt.

»Fehér tányér a szürke falon.« (Lásd: II. kép, 2. r.) Eszköz: szén, fehér kréta, kenyérbél. Előbb a szürke falat ábrázolták a tanulók, úgy, hogy a szén lapjával bevonták a rajzlap felületét és utána kis papírkával és az ujjukkal egyenletesen megmunkálták a hátteret. Ezután megbeszéltük a tányér formáját, színét és a rajzlapon való helyét. Itt figyelembe vettük a tányér falra vetett árnyékát és az aláírást is. Utána a tányér kerek foltját kenyérbéllel kitörülték a gyerekek a szürke alapból és egyre pontosabb körlapot formáltak. Munkájukat megkönnyítette az a körülmény, hogy mind a pozitív, mind a negatív formát egy időben fejleszthették. Még a leggyöngébb rajzoló is helyesen látta a kört. Ha valamelyiktől megkérdeztem, mi a hiba a rajzon, rögtön megmondta, hogy hol púpos a kör. Korrigálnom nem kellett, csak önbí-

II. kép

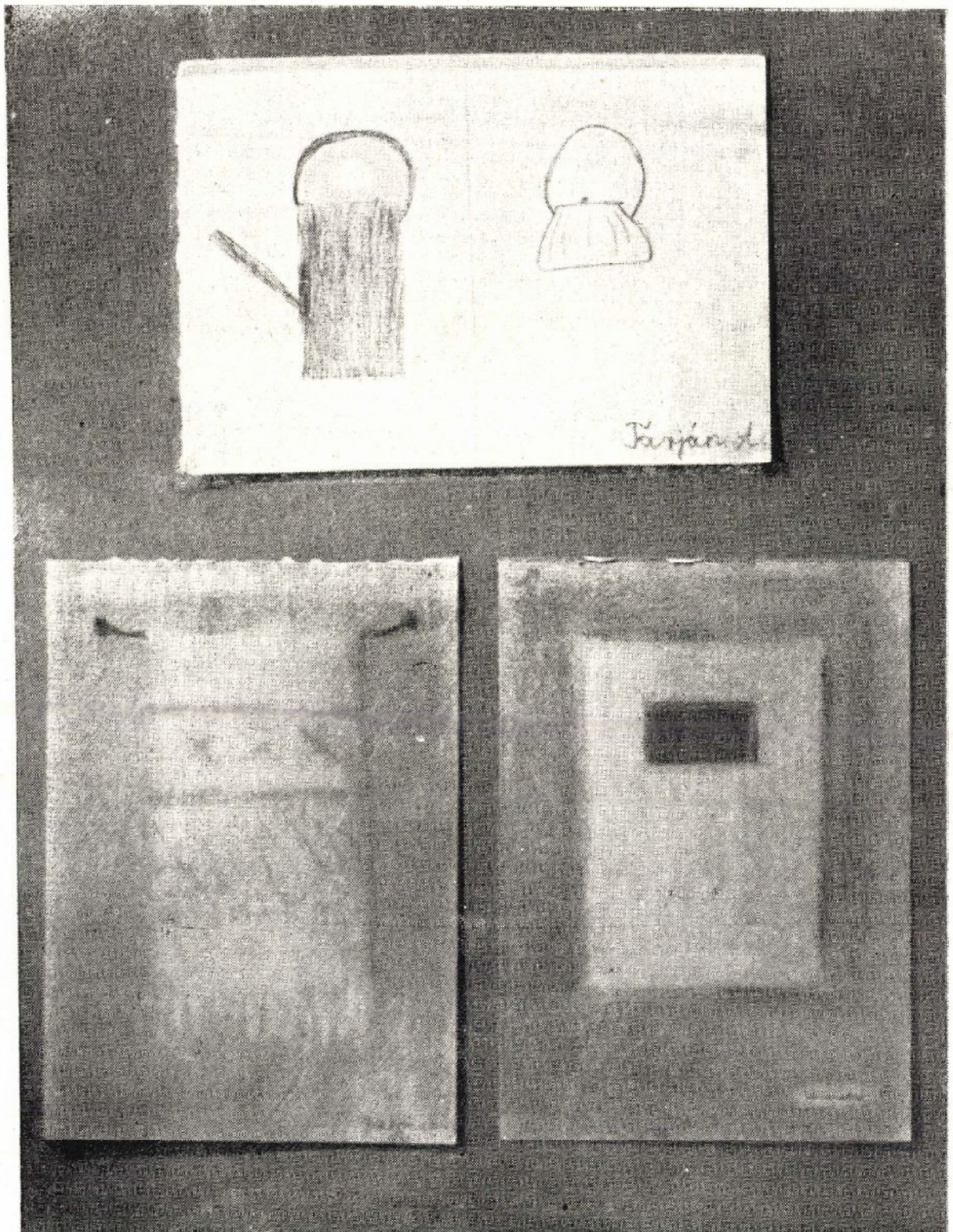

A felső rajz régi eszközökkel, az alsó két rajz új eszközökkel készült.

rátat kérni a gyengébben rajzolóktól. Válaszuk mindig pontos volt. Így jöttem rá arra, hogy a gyerekek jobban látnak, mint azelőtt hittem volna. A feladat lényegével olyan hamar elkészültek, hogy még bőven volt idő arra, hogy a tányér vetett-árnyékát, önárnyékát és a fénycsíkot megfigyeltessem, majd szénrel és fehér krétával megrajzoltassam. A megfigyeltetés módszere igen egyszerű volt. Megkérdeztem a gyerekektől, hogy a tányér mindenütt tiszta fehér? Rögtön nem-mel válaszoltak. Erre egy gyereket a tányérhez hívtam és ő megmutatta, hol a legvilágosabb a tányér, hol sötétebb és hol a legsötétebb. A tanulókat nagyon érdekelte az, hogy egy egyszerű fehér tányéron mennyi látni és ábrázolni való van. Így történt a másik feladattal is.

»Piros fedő zöld falon.« (II. k., 3. r.) Eszköz: piros, zöld és fehér kréta, kenyérbél. A feladat éppen úgy készült, mint az előző, azzal a különbséggel, hogy mikor a halványzöld alapból kitörülték a fedő körlapját, utána piros krétával bevonták, szépen eldörzsölték és a fogónak, valamint a tányér peremének a sötétebb foltját piros krétával, a fényeket pedig fehér krétával jelölték. A falra vetett árnyékot sötétzöld folttal jelezték. — Most pedig nézzük meg jól a felső rajzot, ami az I. félévben készült. »Asztali óra.« Az osztályvezető tanítónő tanította ezt a feladatot. A tanítónő az órát szemléltette. Felhívta a tanulók figyelmét az óra formájára, a forma felosztására, színére és a rajzlapon való elhelyezésére, a kivitelezés technikai követelményeire. Eszköz: a ceruza és a színes ceruza volt. Az óra az asztalon állott, a háttér egy fehér lap volt. Az alapos előkészítés dacára, a rajzról könnyen leolvasható, hogy a tanuló Kondász Erzsébet csak úgy összecsapta a feladatot. Az óra kettős körvonala horpadt drótvonallal van megrajzolva. A rajzfüzetet nyilván ferdén tartotta maga előtt, de ennek ellenére sem próbálta a látványt — még hibásan se — megközelíteni. Ez onnan látható, hogy a számjegyeket csak úgy ötletszerűen kezdte írni és még csak arra sem törekedett, hogy a 12-est, 6-ost, 3-ast és a 9-est a helyére tegye. Az a jól ismert tipikus eset, amikor a tanuló legfeljebb a magyarázat közben tekint a tárgyra és utána már nem, hanem azt rajzolja meg, ami benne kialakult, pl. az óra fogalmával kapcsolatban. Ezt az emlékképet a nehéz technika elmosza és a gyereket megalkuvásokra készíti. Ez a tanuló már ismerte a ceruza tulajdonságait és ezért már eleve lemondott arról, hogy szabályos kerek formát alakítson. Csak nagyon óvatosan és csak az óra külső vonalának felső részén, egy kis szakaszon próbált a tanuló javítani a vonalon, de ekkor jutott eszébe, hisz ezzel az eszközzel nem lehet tréfálni és abbahagyta a kísérletet. Inkább egész lassan húzott egy önmagába visszatérő vonalat, majd egy másikat. Nem volt megelégedve az eredménnyel és ezért a számok elhelyezését már elhanyagolta. Hogy mennyire nem volt biztos az eredményben, arra jellemző, hogy még alá is írta: »óra«. Persze, hanyag kislány, aki csak ekkor jött rá a rajz rossz elhelyezésére és hogy ezt a hibáját kijavítsa, emlékezetből fölvezolta a számlit. Az óra már nem érdekelte, rajzát be se fejezte (az egyik láb hiányzik), hanem rálátásban, az órától jóval kisebb méretben megrajzolta a számlit. Ezzel se volt megelégedve és erre is ráírta, hogy számlit. A belső konfliktust, amit a megszokott szem-

III. kép

A felső rajz régi eszközökkel, az alsó két rajz új eszközökkel készült.

léltetés és a nehéz technika okozott, már leküzdötte. Semmit sem vett komolyan, és az asztallap oldalát is játékosan megcakkozta. Ez a tanuló készítette a *tányért* és a *fedőt* is. Csakhogy ennél a két utóbbi feladatnál mintha kicserélték volna ezt a kislányt. Egyszer se kellett figyelmeztetni, hogy figyelje a modellt, hanem ő maga valósággal rátapadt a látványra és állandó összehasonlításokat tett rajzával és a modellel, vagy a háttérrel kapcsolatban.

Most térjünk rá a következő feladatra, és kezdjük mindjárt az első félévvel. *»Öntözőkanna és kézitáska.«* (Lásd III. kép.) Hasonló körülmények között készült, mint az alsó feladat, de itt a tanuló segédeszközzel, a vonalzóval próbálta legyűrni a rajzeszköz nehézségeit. Vagyis újabb bizonyíték amellett, hogy a tanuló helyesen látta a feladatát, de annak visszaadására már nem mert vállalkozni, csak megfelelő segítséggel. Közben a kézitáska kötötte le a figyelmét és a kanna fogóját csak úgy *»oda-csapta«*, a kannát be se fejezte és sietve elkezdte a táska rajzolását. Ennél a feladatnál nem kellett ügyelni a szabályos formákra és azért szívesebben foglalkozott vele. Sematikusan megrajzolta a ráncokat is. Színezní is kellene — gondolta —, de akkor eltűnnek a ráncok, azért csak a vonalakat húzta ki piros színessel. Utána azzal kárpótolta magát, hogy befirkálta piros ceruzával a kannát. Igen érdekes, a nevét utólag ráírta erre a rajzra is. Utólag, mert az első félévben csak a füzet fedőlapjára írták fel a tanulók neveiket. Ennek az utólagos felírásnak az az oka, hogy átlapozva a füzetét, ezen — csak ezen — az első félévi feladaton érezte az egyensúly hiányát és ezt félénken bár, de pótolta. Formai szempontból az alsó két feladat is a téglalap rajzolásával foglalkozik. Az első feladat *»Szóttas törülköző«* még csak hasonlít némiképpen a téglalap foltjához, míg a második feladat *»Osztálynapló«* már szinte mértani pontosságú rajzot igényel. Mindkét feladat úgy készül, hogy az egyenletesen megmunkált alapból kitörlik a gyerekek a formát és az elsőnél egyszerű belső ritmussal, a másodiknál — egy kisebb méretű és fekvő helyzetű téglalappal gazdagítják a belső teret.

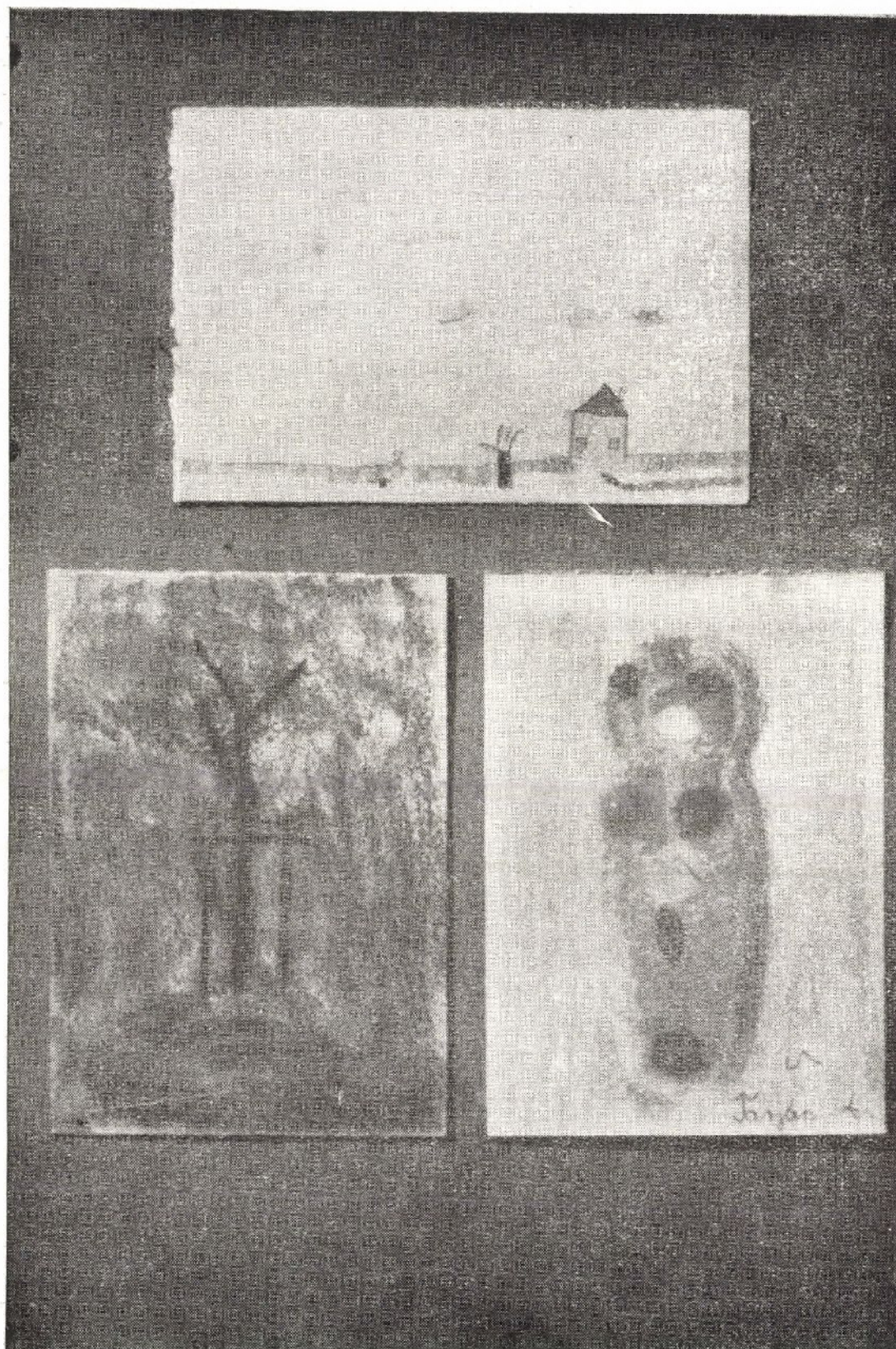
A IV. képen a felső feladat szintén az első félévben készült.

»Gyümölcsszüret« a címe ennek a feladatnak. A rajzlap egyhatod részét egy irgalmatlan hosszú kerítés zárja le, amelyet egy keskeny épület, egy fa és egy kis emberalak szakít meg. A parányi emberke igen messze esett a fájától és ha a fa száraz négy ágán gyümölcsfüzérek nem látszanának, alig lehetne a feladat címét megállapítani. Az emberke két gombócból és négy pici vonalból áll. A fa és a ház is igen primitív szemléltre mutat és mégis az arányok helyes megállapítása éppen az ellenkezőjét bizonyítja. A kompozíció többi részét úgy oldotta meg Tarján Anna, hogy az öthatodrész eget hat kis felhőfolttal töltötte ki. Ezen a képen is feltűnő a helyes egyensúly.

A fentiekből könnyen megállapítható, hogy a gyerekek arányérzéke és egyensúlyérzéke jó és csak a rajzolási eszköz, a ceruza gátolta abban, hogy kitöltse az adott síkot, vagyis képet alakítson.

»A facsemete« például csak pár foltból áll és mégis egységes kép, valóságos festmény. *»A mézesbabám«* ugyancsak tematikus feladat, amit szintén élményrajznak, tehát tematikus feladatnak tekintek, mert a

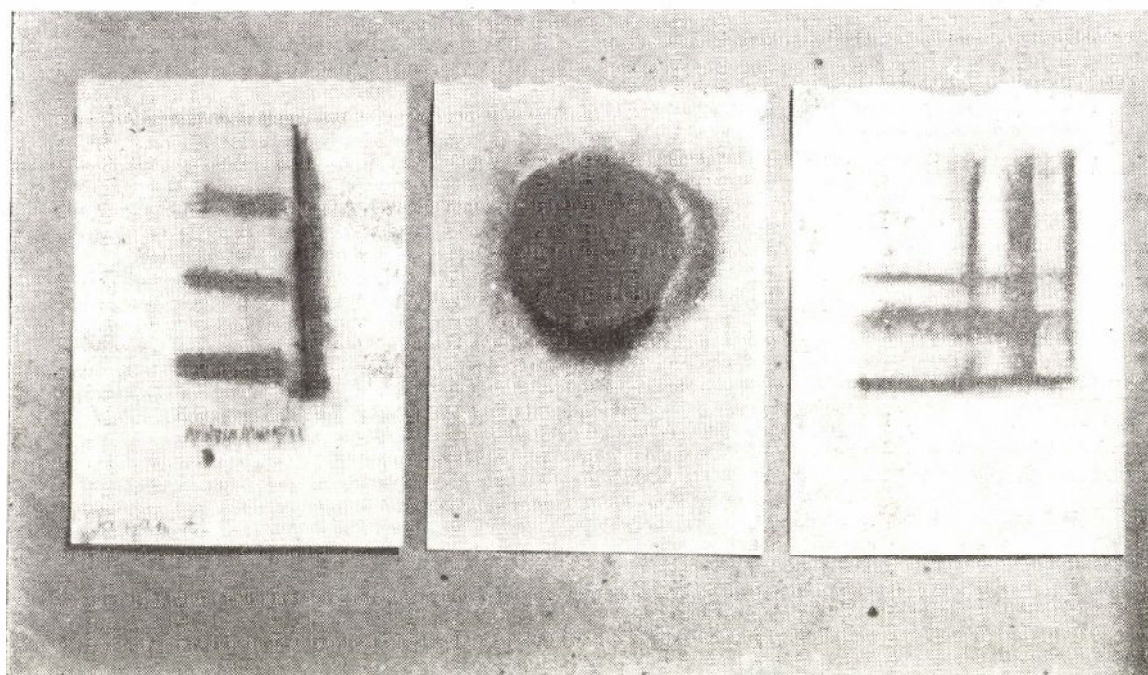
IV. kép

A felső rajz régi eszközökkel, az alsó két rajz új eszközökkel készült.

6—7 éves gyerek által könnyebben és alaposabban ábrázolható, mint pl. »Gulliver a törpék országában«, vagy »A nyári élményeim«. Én nem hiszem, hogy a 6—10 éves gyerek jobb tematikus rajzot csinál, mint a 11—14 éves. Én inkább a fordítottjáról vagyok meggyőződve és ezt eddigi kutatásaim is igazolták. Mert nagyobb gyereknek fejlettebb a valóságsszemlélete, de éppen ezért — eddig — nem szívesen rajzolt ilyen természetű feladatokat, mert tudta, hogy úgysem tud olyat rajzolni, mint amilyen kép benne él a szóbanforgó témáról. Azt azonban a gyerek nem tudta, hogy miért érzi ezeket a gátlásokat olyan erősen. Erre a harmincas években végzett monori kísérletem adja meg a választ. Egyébként a mézesbabát, elfoglaltságom miatt, de előzetes megbeszélés alapján az osztályvezető tanítónő tanította.

V. kép

Mind a három rajz új eszközökkel készült.

Végül még az V. képen lévő három feladattal szeretnék foglalkozni. »A sál« c. feladat a keskeny, hosszú téglalapszerű folt, annak némi egyszerű tagolása, a visszahajtott, és árnyékban lévő sálrész közti térszerűség jelentette a problémát. A tányérsapka, a már ismertetett pedagógiai célokon kívül, még a vetett-árnyék megfigyelése és visszaadása révén szintén a térhatás céljait szolgálta és a három harmónikus színnel a gyerekek ízlésére gyakorolt kedvező hatást. A harmadik feladat »A zsebkendő« hatalmas nehézséget küzdött le azzal a módszerrel, hogy előbb a csíkokat rajzolták meg a tanulók és csak azután a zsebkendő széleit. Ez az eljárás szoros kapcsolatban van az új rajzeszközzel. A gyerekek előbb — ennél a feladatnál is — a háttérrel dolgozták ki, majd két-két egymásra merőleges vonalat töröltek ki a megfelelő helyen.

Ezekkel az egyenlő hosszú vonalakkal párhuzamosan kitörülték az egész négyzet területét és utána — a még halványan látható vonalakat — ismét behúzták, de most már színes krétával.

Ha az összes újkeletű gyermekrajzon végigtekintünk, nem nehéz megállapítani, hogy bizonyos »festői hatásuk« van. Elöttem már több pedagógus, kitűnő érvekkel bebizonyította, hogy az esztétikai képzés a politechnikai nevelést is támogatja. Itt is erről a kölcsönhatásról van szó. Az alsó tagozatban, a képszerű látás és az úgynevezett »festői ábrázolás« segítségével dialektikus szemléletre neveljük a gyerekeket és meggyorsítjuk valóságsszemléletük fejlődési idejét. A simulékonyabb eszközök révén felbátorodott gyermek hamarabb jut el azoknak a rajzeszközöknek megbízható kezeléséhez, amelyek a rajz politechnikai vonalát támogatják. Azt pedig mondanom sem kell, hogy a dialektikus szemlélet, a politécnika céljait éppen úgy szolgálja, mint az esztétikai célokat. Ahogy a műhelyben jó szerszám nélkül nem lehet jó munkát végezni, úgy a rajztanításnak is meg kell találni a korszerűbb szerszámaikat, jobb eszközeit.

PLATTHY GYÖRGY:

Über die Rolle der Zeichneninstrumente im Zeichnenunterricht.

Der Verfasser führte neue Instrumente in der Grundschule ein. Mit diesen neuen Instrumenten konnte es erreicht werden, dass die Darstellungsfähigkeit der Schüler mit der Entwicklung ihrer dialektischen Zeichnenanschauung Schritt halte. Verfasser beschreibt seine Erfindung: eine »Wellen«-Zeichentafel, mit Hilfe deren die Schüler sich das empfindsame Skizzieren angewöhnen. Das Ziel des Aufsatzes ist, mit einem Beispiel zu beweisen, wie die ästhetische und polytechnische Seite des Zeichnenunterrichtes durch Einführung von neuen Instrumenten wirksam gefördert werden könne.